

THE ROLE AND IMPORTANCE OF EMPLOYMENT IN THE DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL

Bozorov Berdimurod Ulugmuradovich
Associate Professor of Human Resources, SamSU

Bakhriddinov Ravshan Bahodiroich
2nd year undergraduate

Annotation: The article examines the impact of population growth on the development of human capital, rational use of labor resources.

Key words: Human capital, resources, employment policy, labor market, employment services.

Бугунги кунда аҳоли, хусусан, меҳнатга лаёқатли аҳоли сонининг салмоғи ошиб бориш кўшимча иш ўринларини яратиш, аҳоли иш билан бандлигини таъминлаш ва уни оширишнинг ўзига хос янги шакллари топишни тақоза этади.

Мамлакат аҳолисининг фаол қисми меҳнат қилишга, маҳсулот ишлаб чиқаришга, хизмат кўрсатишга ўз кучини билим ва малакасини сарфлайди. Аҳолининг фаол қисми меҳнатга лаёқатлилиқ даври инсон ёшининг белгиланган даражасигача бўлган даврини, меҳнатга яроқлилиқ эса ақлий ва жисмоний қобилиятининг етарлилиқ даражасини белгилайди.

Худудларда аҳолини иш билан таъминлашда янги иш ўринларини яратиш муҳим аҳамиятга эгадир. Ҳозирги иқтисодиёт олиб борилаётган ислохатларда аҳолини иш билан таъминлаш имкониятларини яратиш учун саноат корхоналарида иш ўринларини кўпайтириш муҳим аҳамиятга эгадир. Бугунги кунда меҳнат тақсимооти ва кооперациясининг ҳар қандай шакларида ижрочиларнинг самарали, юқори унум билан ишлашининг зарур шarti иш ўринларини ташкил этиш ва уларга хизмат кўрсатишдир. Иш ўрни қандай ишлаб чиқариш ва меҳнат жараёнининг биринчи бўғини бўлиб, айнан иш ўрнида ишлаб чиқариш жараёни учта элементининг ҳаммаси: меҳнат ашёлари, меҳнат воситалари ва ишчи кучи, яъни ижрочи ҳодимнинг жонли меҳнати ягона бўлиб бирлашади, бу ҳамкорлик натижасида эса янги истеъмол қийматлари, меҳнат маҳсулотлари яратилади. Шунинг учун ҳам иш ўринларини ташкил этишга катта эътибор берилади.

Иш ўрни – ишлаб чиқариш маконининг бир қисми бўлиб, унда барча асосий ва ёрдамчи технология ускуналари, мосламалар, асбоблар, иш мебеллари ва махсус қурилмалар жойлашган бўлади ва улар муайян турдаги ишларни бажариш учун мулжалланган бўлади. Иш ўрни ичида иш зонаси ажратилади, бу уч улчовли макон бўлиб, унинг доирасида ҳодимнинг барча асосий меҳнат ҳаракатлари амалга оширилади.

Бизга маълумки иш билан бандлик сиёсати мамлакат ривожланиши ижтимоий-иқтисодий сиёсатининг таркибий қисми сифатида меҳнат потенциалидан самарали фойдаланиш ва унинг ривожланиши бўйича иш билан бандлик муаммоларини ечишга йўналтирилган иқтисодиётнинг ўтиш даврига мувофиқ, иш билан бандлик сиёсати иш кучини тармоқлар ва иш билан бандлик кўриниши бўйича қайта тақсимлашда ижтимоий жиҳатдан мувофиқ иш билан бандлик даражасини таъминлашга йўналтирилиши зарур.

Ҳозирги пайтда меҳнат бозорини тартибга солиш сиёсати қуйидаги мақсадларга эришишни назарда тутди:

- ишчи кучига талаб ва таклиф ўртасида мувозанатга эришиш;
- ишсизларни меҳнатга йўналтиришни рағбатлантириш;
- иш билан банд бўлмаган фуқароларнинг иш излашда касбий ҳаракатчанлигини ошириш; иш излаётган ҳар бир кишини иш билан таъминламоқ.

Мамлакат миқёсида иш билан бандлик сиёсати доирасида иш билан бандликка кўмаклашиш икки йўналишда, яъни пассив ва фаол иш билан бандлик сиёсати кўринишларида амалга оширилади.

Аҳолини иш билан бандликнинг пассив сиёсати давлат иш билан бандлик хизмати орқали ишсизларга нафақалар тўлаш, ишсизларни касбларга қайта ўқитиш ва жамоат ишларини ташкил этиш каби фаолиятларни ўз ичига олади. Иш билан бандлик сиёсатининг бу варианты давлатнинг амалга оширадиган жорий харажатлари нуқтаи-назаридан бир мунча тежамлидир. Бироқ, иш билан бандликнинг пассив сиёсати иқтисодиётнинг юксалиши даврида меҳнат бозорининг юқори эгилувчанлиги ва ишчи кучининг касбий ҳаракатчанлиги, иқтисодиётнинг истикболли мустақил иш излаш учун бир мунча кенг шарт-шароитлари мавжуд бўлгандагина ўзини оқлаши мумкин. Қолган ҳолатларда пассив сиёсат ишсизлик узоқ муддат давом этишини қисқартириш, иш билан банд бўлмаган аҳолини иш билан бандлигини рағбатлантиришни кучайтириш омили бўлиб ҳисобланади. Инсон ресурсларидан оқилона фойдаланиш доимий аҳоли сонининг ўсиш билан боғлиқдир статистик маълумотларга кўра доимий аҳоли сони 2010 йилда 28562,4 минг киши бу кўрсаткич 2020 йил ҳолатига кўра 34036,8 минг кишини ташкил этиб, меҳнатга лаёқатли

ёшдаги аҳоли сони ўртача 14,4 фоиз ўсишга эришилди. 2020 йилда доимий аҳоли сонининг 30,8%и меҳнатга лаёқатли ёшдан кичикдир, 58,7 фоизи эса меҳнатга лаёқатли ишчилардир. Меҳнатга лаёқатли ёшдан катталар эса 10,5 фоизи тўғри келмоқда.

Минтақалардаги меҳнат бозорида ишсизлик бўйича нафақаларнинг миқдорини ва уларни тўлаш шартларини белгилашда бозор иқтисодиётининг ривожланган мамлакатларида икки хил ёндашиш вужудга келган. Биринчиси, ўзининг ихтиёрисиз ишдан бўшатишган ходимнинг турмуш даражасини кескин тушиб кетишига йўл қўймасликдан иборат. Бу ҳолда ишсизлик бўйича нафақалар олдинги иш ҳақларини ҳисобга олиш билан ҳисоблаб чиқилади. Иккинчи ёндашиш, ҳар хил сабаблар билан умуман ишламаётганлар ёки ишга ёлланишда жиддий қийинчиликларни бошидан кечираётганларда яшаш учун бошқа воситалар мавжудлигини текшириш билан ёки текширмасдан яшаш минимумини таъминлашдан иборатдир.

Ишсиз деб эътироф этилганларга моддий ёрдам кўрсатишда суғурталаш тизимлари асосий тизимлардан бири ҳисобланади. Улар бозор иқтисодиётига эга мамлакатларнинг мутлоқ кўпчилигида мавжуд. Ўзбекистон Республикасининг “Аҳоли иш билан таъминлаш тўғрисидаги” Қонун билан иш ҳақининг энг кам миқдори даражасидаги ёки ишлашнинг кейинги йилларида олинган ўртача иш ҳақиға фоизли нисбатда нафақа тўлаш кўзда тутилган.

Ишсизлик бўйича нафақаларни тўлаш, моддий ёки бошқа ёрдамни кўрсатиш учун кўпгина ривожланган мамлакатларда суғурта фондлари ташкил қилинади. Ўзбекистонда бу – республика аҳолини иш билан таъминлаш Давлат жамғармасидир. Бу жамғарма асосан корхоналар ва ходимларнинг ўзлари ҳамда юридик шахсларни ташкил қилмаган тадбиркорларнинг бадаллари ҳисобига шакллантирилади.

Давлат иш билан бандлик сиёсатини анча самарали ва мақбул йўналиши – фаол иш билан бандлик сиёсати бўлиб, ишчи кучига талабни ошириш мақсадида давлат иш билан бандлик жамғармаси маблағлари ҳисобига иш жойларини яратиш, корхоналарга қўшимча иш жойларини яратиш мақсадида кредитлар бериш йўли билан иқтисодий барқарорликни таъминлашдан иборат.

Ишчи кучига талабнинг тақчиллиги шароитида меҳнат бозори ҳолатининг таҳлили шуни кўрсатдики, иш билан бандлик хизмати фуқароларни аниқ ишларга тайёрлаши зарур.

Худудларда аҳолини иш билан таъминлаш давлат сиёсати меҳнат бозори конъюктураси ва унинг ривожланиш истиқболларидан келиб чиққан ҳолда умумдавлат ва худудий иш

билан бандлик дастурларини ишлаб чиқиш ва реализатсиясини амалга оширишда намоён бўлади.

Шуни алоҳида айтиш жоизки, мамлакатимиз худудларида аҳоли бандлик даражаси 2010 йилда Республикада-66,9%ни, 2020 йилнинг бошида 68,2 % Самарқанд вилоятида-64,7%дан 66,8%га, ишсизлик даражаси 2010 йилда 5,4%дан 2020 йил бошида 9,2%га ўсган. Ушбу соҳада Республикамизда амалга оширилаётган ислохотлар натижасида меҳнат бозорида самарали давлат сиёсатини юритилишида хўжалик юритишнинг янги шакллари ривожлантириш муҳим аҳамиятга эга. Хўжалик юритишни янги шакллари вужудга келиши иқтисодий диверсификациялаш ва ривожланаётган тармоқларни модернизациялаш жараёнлари билан мувофиқликда амалга оширилмоқда.

Меҳнат бозорини тартибга солиш стратегиясини ишлаб чиқиш вақтида, биринчидан, барча жараёнларнинг жамият ва иқтисодийнинг олға томон ривожланиш талаблари, ижобий ўзгаришларни рағбатлантиришга бўйсунуши, жамиятдаги ижтимоий-сиёсий барқарорликни таъминлайдиган чора-тадбирларнинг устуворлигини таъминлашга хизмат қилиши зарур.

Иккинчидан “фаол жамият”ни шакллантиришга эътибор бериш керак. Бунда иқтисодий имкониятлар яратилади ва ҳар бир фуқаронинг қонуний-демократик жамият барпо этишдаги фаоллиги рағбатлантирилади. Шунингдек меҳнат бозоридаги сиёсат жамиятдаги ҳар бир соғлом аъзонинг ўз меҳнати билан эришиладиган фаровонлик учун жавобгарлигини эътироф қилишга асосланган.

Учинчидан, “фаол жамият” ва унга мос келадиган меҳнат бозоридаги фаол сиёсат тенг имкониятлар таъминли билан бирга қўшиб олиб борилиши керак. Унинг асосий моҳияти иш жойига эга бўлиш ва уни сақлаб қолишдаги тенгсизликни барҳам топтириш ёки энг кам ҳолатга келтиришга имкон беради. Бундай тенгсизлик ногиронлик, оилавий шароитлар, малакани этишмаслиги ва ҳоказо сабабларга кўра келиб чиқиши мумкин.

Меҳнат бозоридаги фаол дастурлар иқтисодий ислохотларни амалга ошираётган, замонавий иқтисодий соҳалари ва тармоқларини модернизациялаш ҳамда ишчи кучининг юксак касбий, тармоқ ва минтақавий ҳаракатчанлиги зарур бўган, инсон капитали ривожланаётган шароитларда иш билан бандлик сиёсатининг энг мақбул турларидан бири ҳисобланади.

Бизга маълумки мамлакатимизда бошқа давлатлардагидек меҳнат бозоридаги фаол дастурлар ҳам сушт турларни (жамоат ишлари дастурлари, иш ҳақиға субсидиялар ажратиш), шунингдек фаол турларни ҳам (янги иш жойларини яратиш, қабга тайёрлаш ва

қайта тайёрлаш, ишчи кучини меҳнат ресурслари этишмайдиган минтақагаларга кучиб бориши учун субсидиялар бериш ва ҳоказолар) ўз ичига олади. Меҳнат бозоридаги фаол дастурнинг асосий андозаси доирасида ҳам бўш иш ўринларини сақлаб туриш учун зарур бўлган маблағлар ҳажмини пасайтирадиган, янги иш ўринларини яратишга маблағлар сарфини оширадиган тадбирлардан иборатдир. Умуман олганда фаол дастурлар бевосита ишга жойлаштиришга таъсир кўрсатадиган чора-тадбирлар сифатида қаралиши мумкин. Мазкур чора-тадбирлар давлат иш билан бандлик хизмати органларида фаолият самарадорлигини ошириш учун, шунингдек ишсизларга ишсизлик нафақаси олиш рўйхатига киритишда иш жойи излашга қўйиладиган талабларни кучайтиришни ўз ичига олади.